

ДОСТАТНЄ ХАРЧУВАННЯ І СВОБОДА ВІД ГОЛОДУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

ADEQUATE FOOD AND FREEDOM FROM HUNGER IN INTERNATIONAL LAW

Прохазка Г.А.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглядаються особливості правового розуміння права людини на достатнє харчування і права на свободу від голоду. Зростання продовольчого дефіциту в світі підвищує вимоги до міжнародної спільноти та окремих держав щодо дотримання світових стандартів забезпечення основних прав людини. У зв'язку з цим автором зосереджена увага на відмінностях у правовому визначенні зазначених прав людини, їх місці в міжнародному праві та на супутніх проблемах, пов'язаних з впровадженням у національне право.

Ключові слова: право на достатнє харчування, право на свободу від голоду, міжнародне право, права людини, недоїдання, продовольча проблема.

В статье рассматриваются особенности правового понимания права человека на достаточное питание и права на свободу от голода. Увеличение продовольственного дефицита в мире повышает требования к международному сообществу и к отдельным государствам касательно соблюдения мировых стандартов обеспечения основных прав человека. В связи с этим автором сконцентрировано внимание на отличиях в правовом определении указанных прав человека, их месте в международном праве и на сопутствующих проблемах, связанных с внедрением в национальное право.

Ключевые слова: право на достаточное питание, право на свободу от голода, международное право, права человека, недоедание, продовольственная проблема.

In offered article are considered the particularities of the legal understanding of the human right to adequate food and the right to freedom from hunger. Increasing of the food deficit in the world raises the requirements to international community and to separate states regarding of observance of world standards of ensuring of the main human rights. In this connection, by the author is concentrated the attention on differences in legal determination of specified human rights, their place in international right and on accompanying problems, connected with the introduction in national right.

Key words: right to adequate food, right to freedom from hunger, international right, human right, malnutrition, food problem.

Постановка проблеми. Продовольча проблема є однією з найдавніших в історії людства. Останнім часом у світі спостерігається настільки суттєве збільшення кількості населення, яке голодує і недоїдає, що це поставило під сумнів доцільність і ефективність більшість міжнародних програм, внески донорської допомоги, діяльність благодійних організацій і приватних осіб.

Спираючись на принципи, закладені у Загальній декларації прав людини 1948 року, право на достатнє харчування і право на свободу від голоду знайшли своє закріплення у ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП) 1966 року. Зазначені вище політико-економічні процеси зумовили появу низки принципових наукових і практичних питань, у першу чергу, пов'язаних з розумінням природи права на достатнє харчування, права на свободу від голоду, їх змісту та особливостей дотримання міжнародною спільнотою.

Стан дослідження. Зазначеним науково-правовим проблемам приділяли увагу Л.М. Шестаков [1], Ф. Алстон [2], К. Кергис [3], А. Ейде [4], С. Солнер [5], С. Нарула [6], К. Голай [7] та ін. Разом з тим ці дослідження є фрагментарними, а на пострадянському просторі залишилися поза дослідженнями науковців, які сконцентрували свою увагу на проблемах продовольчої безпеки, а не на захисті основних прав людини, тому розгляд останніх і є метою зазначеної статті.

Виклад основного матеріалу. Право на достатнє харчування встановлене у ч. 1 ст. 11 МПЕСКП 1966 року, а в ч. 2 ст. 11 цього документу держави визнають право кожної людини на свободу від голоду.

За своїм правовим змістом ч. 1 ст. 11 МПЕСКП є значно ширшою, оскільки передбачає встановлення гідного рівня існування людини, яке разом з безперервним покращенням умов життя фактично означає, що ст. 11 МПЕСКП у подальшому може бути розширена за рахунок появи нових прав та свобод людини. Право на достатнє харчування не виписане в ній детально, оскільки на той час було складно передбачити шляхи його подальшого розвитку. У свою чергу, держави, визнаючи право кожного на свободу від голоду, за ч. 2 ст. 11 Пакту, орієнтовані на попередження або пом'якшення наслідків голоду, зокрема розробку і запровадження програм для покращення харчування, реформування аграрних систем, справедливий розподіл світових запасів продовольства тощо [1, с. 36].

Зазначимо, що ч. 1 ст. 11 МПЕСКП 1966 року є центральною нормою розуміння права на достатнє харчування. Його перевага перед іншими міжнародними нормами, які регулюють право на достатнє харчування ґрунтується на декількох важливих факторах. Зокрема, на думку Ф. Алстона і К. Томашевської: а) вона представляє кодифікацію більш ранньої норми, що міститься в Загальній декларації прав людини 1948 року;

б) її зміст у значній мірі сформований найбільш впливовою міжнародною структурою – ФАО; в) норма є більш визначеною і детальною у порівнянні з іншими нормами міжнародного права; г) вже до 1 липня 1984 року 81 держава формально прийняла на себе міжнародно-правові зобов'язання намагатися досягти повної поступової реалізації права на достатнє харчування, та створююався відповідний механізм, що дозволяв контролювати виконання узятих на себе державами зобов'язань [2, с. 29].

На нашу думку, право на достатнє харчування у процесі свого розвитку зіткнулося з низкою проблем, які суттєво заважають його впровадженню на міжнародному, регіональному і національних рівнях.

По-перше, у міжнародному праві проблема забезпечення права людини на достатнє харчування є відносно новою, особливо у порівнянні з такими правами, як право на життя, на охорону здоров'я, право на працю, які знайшли своє місце у більшості конституцій країн світу. На даний час існує порівняно невелика кількість країн з конституційним визначенням права на харчування.

Друга проблема пов'язана з існуючою тривалий час позицією, що при належному дотриманні права на працю людина автоматично отримує засоби до існування, за яких може себе належним чином забезпечувати. При цьому не в повній мірі враховувалися права осіб, які за тими або іншими причинами не входили у категорію працюючих. Наступне проблематичне питання полягає у тому, що міжнародні документи у більшості випадків присвячені безпеці продовольства, іншим проблемам публічного порядку та мало приділяють уваги щодо забезпечення права на достатнє харчування окремої людини або спільноти [3, с. 321-322].

Разом з тим необхідно відзначити, що у міжнародному праві відсутній однозначний підхід у визначенні права на достатнє харчування і права на свободу від голоду, неоднакове розуміння їх змісту та місця серед інших прав, впливу на гідне існування людини. Наприклад, аналізуючи поняття гідного життєвого рівня, А. Ейде розглядає його як платформу не лише для задоволення відповідного харчування, одягу чи житла, але як основу усієї системи економічних, соціальних та культурних прав, що інтегрують кожного в людську спільноту [4, с. 3]. Такий підхід дозволяє говорити про існування певного мінімального стандарту, що повинен бути забезпечений у будь-якій державі за будь-якого уряду чи встановленої диктатури.

У міжнародному праві існують також різні погляди на взаємодію і підпорядкованість права на достатнє харчування стосовно до права на свободу від голоду. На думку С. Солнера, право на свободу від голоду є «єдиним правом в МПЕСКП, яке отримало назву «фундаментального», що пов'язано з бажанням законодавців встановити на перше місце суттєве значення цього права для задоволення усіх інших економічних, соціальних, культурних, а також громадянських і політичних прав» [5, с. 398].

С. Нарула визнає право на достатнє харчування як «відносний» стандарт, а право бути вільним від голоду – як «абсолютний» та фундаментальний. Право на

достатнє харчування ним визначається «як стабільний доступ до продовольства у кількості та якості, достатній для задоволення своїх дієтичних та культурних потреб, – який, можливо, ще не є частиною звичайного права, хоча існують важливі доводи, що право на свободу від голоду вже досягло цього статусу» [6, с. 69]. У свою чергу К. Голай вважає, що свобода від голоду є серцевиною продовольчого забезпечення населення від голоду, яку можна визначити як: «невідповідне або неадекватне вживання продовольства та недостатню протидію хворобам, що призводять до смерті» [7, с. 13].

Інші автори розглядають свободу від голоду як тверду основу або мінімальний стандарт у дотриманні права на достатнє харчування. Зокрема, для Ф. Алстона право бути вільним від голоду розуміється як мінімальний зміст права на достатнє харчування, а для П. Тексіра це мінімальний поріг, нижче за який ніхто ніколи не повинен потрапляти [7, с. 14]. У цьому плані право на свободу від голоду дещо звужене стосовно до права на достатнє харчування, оскільки більше пов'язується з відповідною урядовою політикою окремих держав.

Зазначений погляд підтримують Ф. Алстон і К. Томашевська, які розглядають право на достатнє харчування первинною нормою у порівнянні із свободою від голоду, оскільки останнє може бути повністю задоволене політикою, розробленою з тим, щоб забезпечити мінімальне щоденне харчове споживання. На їх думку, свобода від голоду є засобом мобілізації суспільної підтримки і основою для національних і міжнародних зусиль, такий підхід має розглядатися як перший крок для реалізації первинної норми, що є правом на достатнє харчування. Кількісне поняття адекватності буде пов'язане з достатністю харчування, з метою полегшення нормального, активного існування, а не із мінімальним харчовим набором, який не більше як попереджує смерть внаслідок голоду. У розумінні якості стандарт адекватності буде йти далі, ніж свобода від голоду, і зосередиться на культурній придатності продуктів харчування [2, с. 33].

На нашу думку, свободу від голоду можна було б визначити як загальне право, що полягає у звільненні кожної особи від гострої або хронічної (недоїдання) нестачі продуктів харчування, яка позбавляє здатності підтримувати своє природне існування та унеможливує чи обмежує повну реалізацію належних їй загальних прав та свобод згідно з нормами міжнародного права.

У цьому розумінні свобода від голоду набуває першочергового значення перед іншими правами та свободами людини, у тому числі і перед самим правом на достатнє харчування. Різниця між правом на свободу від голоду та правом на достатнє харчування, на нашу думку, може полягати хоча б у тому, що особа або відчуває голод або ні, тоді як право на достатнє харчування може бути порушене навіть у випадку задоволення відчуття голоду.

Натомість при повній реалізації права на достатнє харчування особа не повинна відчувати голод. Крім цього, проблема голоду часто вимірюється кількістю осіб, що страждають та загинули від нього. Випадки

порушення права на достатнє харчування прослідкувати іноді буває набагато складніше через різноманітність їх проявів та відсутність точних статистичних даних.

Стосовно права на достатнє харчування, необхідно зазначити, що в правовій літературі теж відсутня однаковість у його визначенні. Воно містить вимоги доступності, придатності продуктів харчування, їх прийнятності, якості, задоволення дієтичних потреб, релігійних, культурних, етнічних вподобань, відповідальне за виживання і нормальний розвиток людини, його забезпечення пов'язують з вирішенням проблем зайнятості, віку, хвороб, стану війни, доступу до землі, ресурсів тощо [8, с. 117].

Право на достатнє харчування включає велике коло зобов'язань держави перед людиною. Тому у цьому сенсі його можна було б вважати більш ширшим за змістом, ніж право на свободу від голоду. З іншого боку, оскільки розуміння голоду і недоїдання відповідальні за виживання людини, то право на достатнє харчування набуває другорядності у порівнянні з правом на свободу від голоду.

Крім цього, право на достатнє харчування і право на свободу від голоду слугують підґрунтям для реалізації як громадянських, політичних, так і для інших соціальних, економічних та культурних прав людини, оскільки є загальними компонентами, з якими пов'язане виживання людини.

Тільки людина, яка не відчуває нестатку у продовольстві, є здатною до участі у суспільному житті, проявляє інтерес і не боїться захищати свої права, адже обмеження або відсутність продовольства можуть бути використані з метою політичного, економічного і правового її гноблення. У другому випадку людина буде сконцентрована на шляхах пошуку продовольства і на задоволенні своїх основних потреб у ньому. Побожання залишитися без продовольства, без надійних джерел його виготовлення, розподілу або придбання зробить її вразливою та нездатною до опору.

Існуючі визначення права на достатнє харчування подекуди вирізняються своїми обсягами і намаганням включити до них усі аспекти, які пов'язуються з проблемами харчування. Наприклад, М. Відар запропонувала його загальне визначення, яке полягає у придатності продуктів харчування у кількості та якості, необхідній для задоволення дієтичних потреб людини, за відсутності небезпечних складових і придатних в межах певної культури, а також стабільна доступність до таких продуктів, якщо це не пов'язано з порушенням інших прав людини [9, с. 8].

Спеціальний доповідач з права людини на харчування О. де Шуттер у поняття цього права включає і можливість отримувати матеріальну допомогу від держави, коли людина не може забезпечити себе самостійно, і можливість доступу до продуктів харчування та ресурсів, засобів, які забезпечать виготовлення або доступ до цих продуктів [10, с. 4].

Розглядаючи право на достатнє харчування, Н. М. Смельянова пропонує з юридичної точки зору розрізняти два поняття – «голод» і «недоїдання» з одного боку, та «неповноцінне харчування» – з іншого.

На її думку, голод і недоїдання будуть полягати у недостатності калорій або їх відсутності. Неповноцінність харчування, натомість, буде визначатися відсутністю або нестачею у достатньо калорійних продуктах харчування поживних мікроелементів, вітамінів, мінеральних солей тощо [11, с. 186].

На нашу думку, відокремлення поняття неповноцінності харчування від голоду та недоїдання є зайвим. Неповноцінною, у широкому розумінні, є нестача продовольства за якісно-кількісними, видовими, культурними, релігійними або іншими показниками. Зокрема, такими, що не відповідають звичкам або уподобанням людини, оскільки створюють дискомфорт у її продовольчому раціоні.

До розуміння продовольчого дискомфорту потрібно ставитися серйозно, оскільки у крайніх проявах він здатен призвести до смерті людини, складних психофізіологічних розладів. Усе, що створює дискомфорт для людини, володіє ознакою неповноцінності. У вузькому значенні неповноцінність можливо розглядати як невідповідність мікроелементів, вітамінів, заліза, йоду у продуктах харчування тим, що називають прихованим голодом, але воно є частиною більш широкого розуміння недоїдання людини. До того ж голод і недоїдання не визначаються тільки недостатністю або відсутністю калорій, мікроелементів або вітамінів. Той же голод може бути розглянутий у трьох формах: гострий, хронічний та прихований.

Таким чином, розуміння голоду і недоїдання є настільки широкими, що вони виключають необхідність окремого виділення поняття неповноцінного харчування. Проблема «прихованого» голоду володіє ознаками неповноцінності, у свою чергу, недоїдання також може бути розглянуте за цим критерієм.

Окремим проявом порушення права на достатнє харчування, що специфічним чином вирізняє його від права на свободу від голоду, на нашу думку, є проблема надмірного харчування, оскільки порушує такі компоненти цього права, як достатність харчування, його безпечність і прийнятність для організму. Надмірність, як і нестаток продовольства, призводить до погіршення здоров'я або до передчасної смерті.

На нашу думку, право на достатнє харчування можна визначити як право кожної людини мати постійний та необмежений доступ до продовольства і продуктів харчування у кількості та якості, достатній для задоволення своїх дієтичних та культурних потреб, і отримувати, згідно зі своїми уподобаннями, безпечне харчування, що буде необхідне для повного підтримання її фізичних і розумових сил.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що право на достатнє харчування разом із забезпеченням права на свободу від голоду складають основу для належного дотримання основних прав людини, закріплених у Пактах 1966 року, та в національному праві держав. Враховуючи останні світові кризи, зокрема продовольчу, а також події в Україні, коли в продовольчому виключенні може опинитися значна кількість населення, проблема дотримання даних прав людини набуває особливої актуальності та підлягає подальшим дослідженням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Права человека : сборник международных документов / сост. Л. Н. Шестаков. – М. : Госунивер., 1986. – 232 с.
2. Alston, P. The right to food / P. Alston, K. Tomasevski. – Utrecht : Martinus Nuhoff publishers, 1984. – 227 p.
3. Courtis, C. The Right to Food as a Justiciable Right : Challenges and Strategies / C. Courtis // Max Planck Yearbook of United Nations Law. – 2007. – Vol. 11. – P. 317-337.
4. Eide, A. The human right to adequate food and freedom from hunger / A. Eide // The right to food in theory and practice. – Rome : FAO, 1998. – P. 1–5.
5. Sollner, S. The «Breakthrough» of the right to food: The meaning of General Comment № 12 and the Voluntary guidelines for the interpretation of the human right to food / S. Sollner // Max Planck Yearbook of Union Nations Law, 2007. – Vol. 11. – P. 391–415.
6. Narula, S. The right to food: holding global actors accountable under international law / S. Narula // CHRGG Working Paper. – 2006. – № 7. – P. 1-85.
7. Golay, C. The Right to Food and Access to Justice: examples at the national, regional and international levels / C. Golay. – Rome : FAO, 2009. – 65 p.
8. The right to food guidelines. Information papers and case studies / foreword H. de Haen, G. Pucci. – Rome : FAO, 2006. – 219 p.
9. Vidar, M. The Right to Food in International Law / M. Vidar. – South Africa: Centre University of the Western Cape, 2003. – 16 p.
10. Special reporters on the right to food. Mission to Canada: joint civil society submission. UN. 2011. – P. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.srfood.org/index.php/en/right-to-food>.
11. Емельянова, Н. Н. Реализация права человека на питание как основа продовольственной безопасности / Н. Н. Емельянова // Международное право. – 2011. – № 2(46). – С. 185–194.

УДК 340.12+341.17

ЛОБИЗМ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

LOBBYING IN THE EUROPEAN UNION: GENERAL THEORETICAL ANALYSIS

Яковюк І.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії правових наук України*

У статті проаналізовано особливості здійснення лобістської діяльності в ЄС. Формування наднаціонального рівня влади, якому держави-члени делегують право здійснення широкого кола повноважень, обумовлює поширення лобістської діяльності на інституційний механізм Євросоюзу. Автор розкриває механізм взаємодії лобістських структур з ключовими інститутами ЄС, досліджено форми участі груп інтересів у виробленні рішень в ЄС.

Ключові слова: інститут лобізму, лобістська діяльність, правове регулювання, інституційний механізм, Європейський Союз.

В статье анализируются особенности лоббистской деятельности в ЕС. Формирование наднационального уровня власти, которому государства-члены делегируют право осуществления широкого круга полномочий, обуславливает распространение лоббистской деятельности на институционный механизм Евросоюза. Автор раскрывает механизм взаимодействия лоббистских структур с институтами ЕС, исследованы формы участия групп интересов при разработке решений в ЕС.

Ключевые слова: институт лоббизма, лоббистская деятельность, правовое регулирование, институциональный механизм, Европейский Союз.

The paper analyzes the features of lobbying in the EU. Formation of supra-national authority, that Member States the right to delegate the implementation of a wide range of powers, causes lobbistkoy dissemination activities on the EU institutional machinery. The author reveals the mechanism of interaction between lobbies with the EU institutions, studied the forms of participation of interest groups in the development of solutions in the EU.

Key words: lobbying institute, lobbying, legal regulation, institutional mechanism, the European Union.

Постановка проблеми. У сучасних демократичних суспільствах лобізм є важливим структурним елементом у механізмі формування економічної й соціальної політики держави. Однак не будь-яка діяльність, що спрямована на здійснення впливу на процес прийняття рішення державними органами й посадовими особами, вважається лобістською, а лише ті дії, що здійснюються відповідно до встановлених державою правових норм. У провідних європейських державах протягом ХХ ст. сформувалося законодавство, яке ефективно регулює лобістську діяльність на національному рівні. Однак запровадження й успішний розвиток інтеграційного процесу в Європі надав актуальності проблемі законодавчого регулювання лобістської діяльності на загальноєвропейському рівні.

Курс України на набуття членства в Європейському Союзі, підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами надає актуальності дослідженням досвіду законодавчого регулювання лобізму на рівні ЄС.

Стан дослідження. Інститут лобізму як елемент політичного процесу притаманний будь-якій державі. Зміст лобістської діяльності полягає у здійсненні впливу на владу, на процеси вироблення й прийняття нею рішень, що визначають засоби й методи реалізації правової політики держави у тій чи іншій сфері суспільного життя. У випадку легалізації цієї діяльності вона здатна позитивно впливати на процес демократизації політичних систем і навпаки, за відсутності ефективного правового регулювання, що визначає